

Dr. J. M. Lochman :
Otázky kosmologie

Příručka rozesílaná kanceláří II. odboru synodní rady čbr. církve evang., Praha, 28.2.1952, č.j. 431. (Plán náboženského cvičení po confirmaci.) Rozmnoženo cyklostylem, 19 stran (listů), A5.

„Podrobnější rozvedení těchto thesí hodlám podat na jiném místě, patrně v Křesťanské revui 1957.“ (str. 1)

„Věda je příslušná pro všechno úsilí o poznání a zvládnutí věcí v rámci tohoto světa.“ (str. 6)

„... biblické oprávnění vědy. Beze všech rozpaků a předběžných zábran smí člověk stanout světu tváří v tvář. Všechny své síly a možnosti smí napnout v úsilí tento svět poznat a zvládnout.“ (str. 5)

Milíč dobře nerozeznává úsilí filosofické od vědeckého: věda ovšem poznává „věci v rámci světa“, ale /2/ nemá a nemůže mít otevřen přístup k „světu tváří v tvář“, tj. k světu jako celku. Ale k světu jako celku ovšem náleží i jeho počátek, konec a smysl.

„V učení o světě je víra příslušná v otázkách počátku, konce a smyslu.“ (str. 6)

„Tyto otázky si žádají odpověď víry. Chytit na ně odpovědět odjinud znamená zkreslit sám základní rozměr, v němž lze tento svět postihnout. Tu je příslušná je víra.“ (str. 5)

Milíč nikde neučinil rozdíl mezi křesťanskou vírou a jinými věrami; proto lze mít za to, že všude tam, kde mluví o víře, má na mysli křesťanskou víru. (Biblická víra – např. str. 2; křesťanská víra – např. str. 1.)

Znamená to tedy snad, že odmítá zásadně i kompetenci filosofie v otázce počátku a /3/ konce i cíle světa? To by znamenalo, že nenachází oprávnění pro samotnou filosofii jako takovou; že tedy, není-li sporu (nutného, věcného) mezi vírou a vědou, že jistě je mezi vírou a filosofií. Tu ovšem zapomíná, že kosmologie má vždy charakter filosofický a ne čistě vědecký.

Ještě jiný aspekt má tato otázka vzájemné kompetence víry a vědy. Jde o to, může-li si sama věda, tj. vědecké myšlení, samo ze sebe uložit hranici, může-li si být věda vědoma sama ze sebe mezí, přes něž nemůže jít dál. Jde tu tedy nejen o objektivní nějaké meze, nýbrž o to, zda samotné tyto meze (jsou-li) /4/ jsou přístupny vědeckému myšlení, může-li je sama věda ve svém přístupu vidět, poznat. Ne-li, pak je věda sama o sobě klam; nebo platí dvojí pravda. (Náznyky pojetí o dvojí pravdě se zdají vykulovat i z Milíčových thesí.) Jestliže však věda takovou schopnost zásadně má (může mít), je jí vždy otevřena cesta dále, byť jinými metodami. A chceme-li udržovat přísné sepětí mezi vědou a jejími metodami, pak můžeme říci: je otevřena cesta jiné vědě. Zásadně je vždy otevřena cesta filosofii: filosofie jde cestou člověka, co je otevřeno člověku, je otevřeno /5/ i filosofii.

„První a poslední otázky světa nejsou k zodpovězení prostě z nitra tohoto světa, jen a jen z jeho vlastních předpokladů.“ - „... jsou věcně zodpověditelné jen v pohledu k Bohu, z předpokladu Božího.“ (str. 5)

Je problematické, zdali vůbec nějaká otázka může být zodpověděna, ba již položena „z nitra tohoto světa“. Každá otázka má smysl pouze na pozadí něčeho, co stojí proti světu; samo kladení otázky je možné jen v odstupě od věcí. Otázka po světě jako celku nutně předpokládá odstup z tohoto celku. To znamená, že s sebou nese něco ze skutečnosti tohoto odstupě (= lidského odstupě). /6/ Skutečnost lidského odstupě od věcí i od světa jako celku je ((být zůstala vždy

jenom pokusem) příbuzná, je v podstatném vztahu k „poslednímu“ charakteru světa vůbec. Svět není všeobjímající skutečností, protože je možný tento odstup. Popsat, pojmut, poznat relativnost světa v tomto smyslu znamená tolik jako popsát, pojmut, poznat člověka a to, co jej činí člověkem. (Ale to platí zároveň o každém subjektu – proto také jde o ontologický charakter světa vůbec.)

Základně pochybené je rozumět stvořenosti jako /7/ minulosti tohoto, co je stvořeno. Minulost však není stvořena, minulost je to, co si subjekt tvoří, vybírá a s sebou vleče sám. Moderní člověk si rozšiřuje svou minulost do ohromné šíře a hloubky. Stvoření se však neudálo někdy na počátku, nýbrž děje se nyní. Rozměrem stvořenosti (stvoření) je přítomnost; budoucnost i minulost jsou druhotným výtvořem jednotlivých subjektů. Proto také nelze odstoupit tam, kde není už skutečnost sama, ale vytvořená beze/8/dná minulost – neboť vytváření, konstrukce této minulosti už předem vylučují možnost odstup. Avšak odstup se nevejde jenom do konstrukce; skutečný odstup není závislý na konstrukcích. V konstrukci je odstup nemožný, ale zůstává ustavičnou možností odstup od samotné konstrukce.

„Při věcném pojetí není rozporu mezi vírou a vědou. Křesťanské učení o světě přímo zdůvodňuje oprávněnosti obou v lidském životě.“ (str. 6)

„Křesťanské učení“ (termín je 2x i na str. 1 a jinde) tu je ukázáno jako zdůvodňující oprávněnost na /9/ jedné straně víry a na druhé straně vědy. To je poněkud pochybné, neboť víra nemůže být zdůvodňována stejně jako věda, neboť víra je jednak předpokladem vědy, jednak předpokladem i samotného zdůvodňování.

„S obou stran se bouří proti hranici, jež je oběma uložena. Vysvitlo snad, o jakou hranici jde: ... Nuže překročením této hranice s obou stran vznikají sváry. Dochází k pokusům, jež bych nazval obrazně: přetahování lana, totiž ke snaze o převedení problematiky vědy do oblasti víry a naopak, tedy k pokusům o redukování podvojnosti poznání tohoto světa ((víra – věda) vposledu na jediný princip.“ (str. 6)

/10/

Je ovšem otázka, zda takové vposledu liberalistické, tedy neideové, formální řešení je jak pro víru, tak pro vědu možné. Může se víra zastavit vůbec na nějaké hranici? A připustit svou nekompetenci za touto hranicí?

Ale nejen to. Je skutečně zdroj víry a zdroj vědy cosi od sebe odlišného? A užívejme raději druhé terminologie: zdroj křesťanského učení a zdroj vědy. Není táž víra (skutečná, ne její formulace) zdrojem jak křesťanského učení (vedle motivů biblických a křesťanských), tak i zdrojem vědy (vedle studia /11/ samotné skutečnosti a myšlenkových tradic)?

»Formuluji „generální blud“ s této strany heslem: „křesťanský světový názor“.« (str. 6)

Chápal bych, kdyby Milíč zavrhoval každý pokus vydávat nějaký (jakýkoliv) lidský názor za boží (božský) světový názor. Ale proč ne křesťanský? Což nevede křesťanství k určitému názoru na svět a na život?

„Patří k nezadatelné osobitosti a právu člověka, že si – na rozdíl od zvířete – tvoří jakýsi takýs uspořádaný obraz světa, názor světa, filosofii. Samo o sobě to není blud ... Blud však začíná tam, kde k této přirozené skutečnosti připne přívlastek křesťanský.“ (str. 6 – 7)

/12/

„To znamená: kde z principu své víry pořádá veškerou skutečnost (v její „neutrální“, např. přírodně-neosobní oblasti), a kde plodu tohoto svého úsilí dá sankci své víry.“ (str. 7)

Jinými slovy: filosofie a věda jsou postaveny na jiném principu než víra. Proto nemohou být nikdy vydávány za křesťanské.

„Iluse, že je víra princip, universální ontologický a noetický princip.“ (str. 7)

To je vskutku iluse; ale není-li víra principem ontologickým, je jím ontický: víra je ontickým předpokladem poznání i názoru světového, tedy filosofie a vědy, právě tak, jako je předpokladem i theologie. /13/

„V notorickém zkratu, v němž církev své dobově podmíněné představy a názory vybavila theologickými přívlastky, kde je bez rozpaků zaštitila autoritou Kristovou. To je gruntovní blud. Sebeuchopení víry, jež opouští sobě příslušnou rovinu – rovinu otázek počátku, cíle a smyslu – a nevěcně klouže do oblasti vědě příslušné: do oblasti úsilí o vystižení věcných dílčích otázek v rámci tohoto světa.“ (str. 10)

Má snad Milíč za to, že některé představy a názory nejsou dobově podmíněné? Je vůbec nějaká představa či názor, které lze oprávněně vybavit theologickými přívlastky resp. zaštitit autoritou Kristovou? Kde je a jaká je ta příslušná rovina otázek a odpovědí víry? Jaká /14/ to je oblast ve vztahu k danému světu? Jak stanoví Milíč předem hranici? Jak ji zdůvodní vědecky, z pozic vědy (neboť jinak je pochybné, že by věda takové omezení mohla přijmout – snad leda vědec, který by zároveň uznávala Milíčovy názory za správné a dával ji přednost před vědeckými argumenty a tendencemi.

„I se strany vědy ... Formuluji generální pokušení v tomto smyslu obdobně: vědecko-positivistický světový názor.“ (str. 11)

Boj proti pozitivismu by nikdy nemohl být a také nebyl veden z theologicko-křesťanských posic. Proti filosofii se bojuje filosofií – proti pozitivismu tedy filosofií nepositivistickou. To je chyba vědecká, filosofická – protože pozitivistická metoda neodpovídá skutečnosti, zkresluje ji. To je důvod; ne nějaké apriorní schema.

„V střízlivém pojetí se věda drží fakt v rámci tohoto světa. Jen ta jsou přece jejím nástrojům – zkušenosti a rozumu – přístupna.“ (str. 12)

Tu buď bude muset Milíč silně rozšířit pojem fakta (jak naznačil už Masaryk – u nás), anebo chce, aby věda byla pozitivistická (proti tomu však právě protestoval). /16/

„Na místo služebné otevřenosti pro skutečnost, padni komu padni, se tlačí konstrukce dogmatického světového názoru, který je se skutečností v podstatě hotov, který jí ze svých principů vládne, předem předurčuje, co je a co není.“ (str. 12)

Na to ovšem stačí odmítnout dogmatismus ve jménu realismu (zde str. 18 – 19). Není třeba sahat k takovému hodnocení jako „nelegitimní ‚přetažení lana‘ v dialektice ‚víry - věda‘.“ (12)

„Pokud nedochází k radikální sebekritice obou složek, lze si těžko představit věcný rozhovor víry a vědy.“ (str. 13)

Především je nutno se s úžasem ptát, jak je možno vůbec někdy čekat – po tom, co bylo řečeno – nějaký věcný rozhovor víry a vědy. To by předpokládalo alespoň /17/ kus společného pole – a to Milíč vyloučil, stanoviv hranici mezi oběma oblastmi. A pak: jak je možná skutečná sebekritika? Jaké jsou její zdroje ve víře a jaké ve vědě? Kdo je tu volán k sebekritice? Jedině člověk sám to může být. Ale pak to znamená, že jak svou „víru“ (tj. křesťanskou víru), tak své vědecké názory musí brát s rezervou, s relativností. To ovšem Milíč nemyslí (i když by to bylo naprosto správné). Jde jenom o sebekritiku v nesprávném zasahování do druhé oblasti. Ale jak najdou obě strany tuto mez? /18/

„Víra se vzdává pokušení světového názoru“.* - Věda se „světonázorově nemistruje, nýbrž nechává platit ve své osobitosti.“ (str. 14)

* viz též ... (nedoplněno)

Světový názor je pokušením? Jak je tedy možné, že je oprávněn „ve svých mezích“?

Zdá se, že Milíč (jako mnozí jiní) bere teologii a „křesťanskou víru“ příliš vážně, příliš „mythicky“. Na tomto světě není svatosti; říci o nějakém názoru, že je křesťanský (nebo křesťanství afinní) může být věcně nesprávné a nesprávnost může být rozbořem prokázána. Ale nelze mluvit o nesprávnosti zásadní, proto/19/že to právě znamená mythus.

„Není fatálním údělem této otázky „nelítostný svár, robustní ‚bud’-anebo‘. Lze dospět k věčnému vyrovnávání. Lze opustit ‚přetahování lana’ a začít věcný rozhovor.“ (str. 16)

Jak už řečeno (str. 16 – ad str. 13), bylo by zajímavé slyšet od Milíče přibližně tematiku, která by mohla být předmětem takového rozhovoru. Což by to nevyžadovalo nějakou společností předmětu?

„Tu ovšem nepomohou jen zásadní theologické rozklady a docela už ne kazatelské mentorování. Zde je přední úkol křesťanů-vědců, jakožto údů církve. Formuloval bych základní vklad víry jejich vědecké práci slovy ‚energický realismus‘.“ (str. 18)

/20/

„Avšak ‚úkolem církve tváří v tvář vědě‘ lze rozumět ještě jinou, ne tak přímou, ale vposledu gruntovnější službu, již bych trochu patheticky označil ‚střežit nezadatelnost lidství v přívalu moderní vědy‘“ ... (str. 18)

„... ohrožení lidskosti“

„Neboť člověk je ovšem víc, než vyčerpáme kteroukoli metodou a zachytíme kterýmkoli obrazem. Člověk je víc než předmět poznání. Absolutistická věda, věda bez hranic, toto vždycky přehlíží. To je zásadně nebezpečné. A je to scestné fakticky ...“ (str. 19)

„... ta (= přírodní věda) si na své skvělé cestě vytvořila své typické nástroje a metody. Jsou vyznačeny např. sklonem k abstrakci (matematika!), mechanismus, konstruktivismus. Nemáme tyto nástroje odmítat a priori, pokud /21/ se obrací ku poznání a zvládnutí věcí. Je však osudným nedorozuměním, jsou-li tyto nástroje povýšeny na přiměřené i k vystižení člověka – a Boha. Dalekosáhle propadle moderní věda tomuto pokušení. ... A to je ... vskutku ‚odcizení člověka‘ a přímo: nelidskost.“

(str. 19)

„Nuže tu je povolání církve – ve zvěsti a hlavně koinonickém příkladu: střežit nezadatelnost lidství v přívalu tohoto pokušení. Člověk není vyčerpán v kategoriích přírody. Proto i věda (výslovně přírodovědecká metoda) má ve světě lidské jedinečnosti svou mez.“ (str. 19)

--- --- ---

(sešit A5, nelinkovaný, rukopis na str. 1 – 21; psáno v Kdyni, v létě 1957 - nejspíš kolem 16. 6. 57)